

Liberalisering zonder Civil society: het conflict tussen Oost en West – Otto Kroesen

1. Gedurende de jaren 90 onder Jeltsin heerste in Rusland een soort “Wild Oost” economie. Door Russische regeringsfunctionarissen en westerse adviseurs werd een schoktherapie van liberalisering aangehangen als recept voor de disfunctionele economie. Dat werkte niet. Er was geen cultuur van wederzijds vertrouwen en onderlinge samenwerking. Instituties die dat zouden moeten ondersteunen waren er ook niet. Poetin heeft daar orde in weten te brengen door een straffe regie in te voeren. Achterliggend probleem: er was geen civiele samenleving.
2. Een civiele samenleving is daar waar de samenleving zichzelf van onderaf weet te organiseren en zo tegenspel kan bieden aan de overheid. Een civiele samenleving bestaat uit samenwerking onafhankelijk van familieloyaliteit en onafhankelijk van staatsautoriteit. Dat lukt niet alleen middels rechtsbescherming, want ook die rechtsbescherming moet zelf afgedwongen (kunnen) worden door onderlinge samenwerking van onderaf.
3. Deze samenwerking van onderop heeft een lange geschiedenis: rond 300 n.C. kon Constantijn de Grote niet meer regeren zonder medewerking van de kerk, die zowel familieloyaliteit als staatsautoriteit naar de kant schoof. Verder: kloosterorden, gilden en steden, de democratisering van de grote concilies, Duitse vorsten en universiteiten, het Engelse parlementarisme, de Franse democratie en publieke meningsvorming, met stichtingen, verenigingen, vakbonden: hierin krijgt een nieuw “zelf” vorm (er samen uit moeten komen, met kritiek, maar ook luisteren, met vertrouwen, maar ook controle op het vertrouwen enzovoort).
4. Het neoliberalisme teert op de communale verantwoordelijkheid die voortkomt uit die geschiedenis. Het “ieder voor zich” van het neoliberalisme functioneert alleen daar waar de (vanzelfsprekende en niet opgemerkte) onderlaag van een civiele samenleving er de voedingsstoffen voor levert. Is die er niet (meer) dan richt het neoliberalisme alleen schade aan.
5. Het Westen is de uitzondering in de wereldgeschiedenis. De kerk als lichaam van Christus heeft de corporatie mogelijk gemaakt en daarmee het corporatieve recht dat de institutionele ruggengraat is van een cultuur van samenwerking (pluriform en wellicht altijd ruziënd). Het *filioque* is in die zin niet een toevallige ontsporing (het hoort niet in de apostolische geloofsbelijdenis). Het is een ketterij die vooruitgang bracht (zoals zo vaak) en nu zijn tijd gehad heeft.
6. Het lijkt erop dat het Westen meer *liefde* heeft weten te realiseren (sociale samenhang) en dat het oosten (Rusland) is blijven staan bij de orthodoxie van het *geloof*. Rosenstock-Huussy en Hans Ehrenberg verwijten aan het Westen echter een tekort aan liefde. Het opdringen van het *filioque* (in de apostolische geloofsbelijdenis!) en het verdampen van de spontane liefde in wetgeving en regelgeving (mechanisering van het bestaan) getuigen van dit tekort. De Russische orthodoxie daarentegen toont te weinig geloof: nooit heeft de Russische kerk de geloofsmoed gehad de maatschappelijke orde en de gehoorzaamheid aan de tsaar ter discussie te stellen.
7. Ehrenberg tekent een lijn van Russische denkers die de *liefde* opnieuw tot maatschappelijke macht willen maken (met name Dostojevski, Solovjev, Berdjajew, Florenski). Met de zogenaamde Patmos groep van Duitse spraakmakers van merendeels joodse komaf (Ehrenberg, Rosenstock-Huussy, Buber, Rosenzweig en anderen) hebben zij een nieuwe inzet bij de taal gemeenschappelijk. Hier ligt voor Oost en West een nog grotendeels ongebruikt reservoir voor een gemeenschappelijke toekomst.